

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОМІЧНИКА МАШИНІСТА ЛОКОМОТИВІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ У ПТНЗ УКРАЇНИ (друга половина ХХ ст.)

УДК 377:656.071.2

Ольга Хомуляк, аспірант

Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти
НАПН України

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОМІЧНИКА МАШИНІСТА ЛОКОМОТИВІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ У ПТНЗ УКРАЇНИ (друга половина ХХ ст.)

У статті висвітлюються проблеми визначення змісту професійної підготовки помічників машиніста локомотивів залізничного транспорту у другій половині ХХ ст.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, залізничний транспорт, помічник машиніста, навчально-програмна документація, зміст професійної підготовки.

Лит. 11.

Актуальність проблеми. Найхарактернішою особливістю нинішнього цивілізаційного етапу є наявність стрімких, всеохоплюючих змін. Забезпечити якість цих змін покликана професійно-технічна освіта, яка має розвинути природні здібності людини, навчити її самостійно здобувати знання впродовж життя, творчо мислити, опановувати великі інформаційні масиви. Реалізація цього завдання покладена на педагога, знання й уміння якого треба привести відповідно до нинішніх суспільних вимог і світових тенденцій. Сучасний педагогічний процес вимагає принципової зміни змісту навчання, ролі педагога, його взаємовідносин з учнями, перетворення його в організатора пізнавальної діяльності учнів, а учнів – в активних суб'єктів пізнання і перетворення.

Реалізація цих завдань залежить від стану професійно-технічної освіти, що потребує об'єктивного аналізу нагромадженого вітчизняного досвіду у підготовці кваліфікованих робітників, зокрема для залізничного транспорту – найважливішого джерела визначення стратегії сучасної професійно-педагогічної підготовки робітничих кадрів. Узагальнення результатів ретроспективного аналізу розвитку змісту професійної підготовки помічників машиністів локомотивів залізничного транспорту, зумовленого науково-технічними, суспільними, соціально-культурними та іншими чинниками, дає змогу виявити характерні особливості цього процесу, загальні тенденції, можливості й перспективи модернізації системи професійної підготовки робітників. Більше того, багато помилок і недоречностей сьогодення можна було б уникнути, знаючи та враховуючи досвід функціонування систем підготовки робітничих кадрів у різні історичні періоди.

Аналіз останніх публікацій. Лише останнім часом в українській педагогічній науці з'явилися історико-педагогічні дослідження, в яких зроблено спробу з позицій сьогодення проаналізувати окремі проблеми історії підготовки робітничих кадрів. Це праці І. Гавриш, В. Гайдукевич, В. Головінова, Н. Ничкало, І. Лікарчука, Н. Падун, В. Радченка, О. Щербак та ін. Авторам вдалося розкрити окремі аспекти діяльності систем підготовки робітничих кадрів на різних етапах їхнього розвитку та визначити основні напрями використання набутого історичного досвіду в сучасних умовах. Однак цей пошук не можна вважати завершеним, зокрема, не у повній мірі проаналізовано професійну підготовку помічників машиністів залізничного транспорту у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття в умовах професійно-технічної освіти України.

Періодизацію історії професійно-технічної освіти в Україні вперше зробили М. Пузанов і Г. Терещенко в праці "Нарис історії професійно-технічної освіти в Українській РСР". Автори визначили чотири періоди: 1) дореволюційний період (початок ХІХ ст. – жовтень 1917 р.); 2) становлення радянської професійно-технічної освіти (1917 – 1940 рр.); 3) становлення державної системи трудових резервів (1940 – 1959 рр.); 4) подальше вдосконалення державної системи професійно-технічної освіти (1959 – 1980 рр.).

Ми поставили за мету більш детально проаналізувати розвиток змісту професійної підготовки помічників машиністів локомотивів залізничного транспорту в умовах професійно-технічних навчальних закладах України у період від 1959 до 1980 років та використати даний досвід у навчально-виховному процесі сучасного ПТНЗ.

Виклад основного матеріалу. Науково-технічна революція середини 50-х років ХХ

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОМІЧНИКА МАШИНІСТА ЛОКОМОТИВІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ У ПТНЗ УКРАЇНИ (друга половина ХХ ст.)

століття, охопивши усі сторони життя суспільства, суттєво впливала і на професійно-кваліфікаційну структуру робітництва, на зміст і форми підготовки робітничих кадрів. Система трудових резервів уже не могла задовольнити вимоги суспільства.

Очікувалося, що прийнятий Верховною Радою СРСР 24 грудня 1958 року Закон “Про зміцнення зв’язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР”, а також запровадження обов’язкової восьмирічної освіти для всіх дітей і покладе початок першому етапові (1959 – 1969 рр.) перебудови та вдосконалення системи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів [1].

У народному господарстві з’являлося більше робітничих професій, що вимагали *знань в* обсязі закінченої середньої освіти. На початку 1961 р. значна частина молоді віком від 16 до 29 років не мала семирічної освіти. Незважаючи на такий стан, охоплення навчанням цієї категорії молоді у вечірніх (змінних) школах було організовано вкрай незадовільно. Для переростків, які не мали семирічної освіти, були створені спеціальні ПТУ з 4-річним терміном навчання. Поряд з оволодінням робітничою професією вони здобували освіту в обсязі семи класів [9, 82].

Такими були особливості першого етапу переходу від системи трудових резервів до професійно-технічної освіти. Слід зазначити, що орієнтація в цей період на середню загальноосвітню школу з виробничим навчанням як форму підготовки робітників стримувала розвиток системи професійно-технічної освіти. Невиправданим було закриття низки училищ, передача частини ПТУ у підпорядкування підприємств. Як довело життя, це негативно вплинуло на розвиток професійно-технічної освіти як єдиної системи [9, 86].

Відповідно до союзної партійно-урядової постанови “Про заходи по розширенню навчання та влаштування на роботу в народне господарство молоді, яка закінчує загальноосвітню школу у 1966 р.” від 2 лютого 1966 р., передбачалося не лише значне збільшення прийому молоді в діючі ПТУ, але й створення при великих промислових підприємствах та інших організаціях технічних училищ [5, 272].

“Положення про технічні училища Української РСР” було затверджено постановою Ради Міністрів УРСР 25 квітня 1967 р. [5, 272 – 285].

Було переглянуто і навчальні плани, програми, розширено перелік професій, якими оволодівали учні технічних училищ. Нові навчальні плани і програми передбачали оволодіння молодими

робітниками елементами інженерно-технічної підготовки, відомостями з теорії машин і механізмів, промислової електроніки, вивчення математики і фізики. На оволодіння такими знаннями спрямовувався спеціальний курс “Основи механізації і автоматизації виробничих процесів”. У змісті навчальних програм виробничого навчання і спеціально технології передбачалося вивчення досягнень науки і техніки у відповідній галузі виробництва, методів праці новаторів і передовиків [9, 86].

Створення міських і сільських профтехучилищ вимагало розробки відповідних планів і програм. У 1960 – 1962 рр. вони були введені централізовано і значно відрізнялися від тих, за якими учні навчалися у закладах системи трудових резервів. Планами ставились більш високі вимоги до професійної і політехнічної підготовки, зокрема передбачалося збільшення кількості годин на виробниче навчання, практику і загальноосвітні предмети. Так, у навчальному плані 1960 р. для підготовки помічників машиністів тепловозів значна кількість навчальних годин планувалась на вивчення електротехніки, електроматеріалознавства, креслення тощо. Це становило 27 відсотків від загальної кількості годин. На виробниче навчання відводилося 56 відсотків [10].

У 1964 р. навчальні плани і програми зазнали певних змін. Вони спрямовувались на посилення зв’язків між теорією і практикою та міжпредметних зв’язків. Було виділено такі цикли предметів: професійно-технічний, загальноосвітній, політехнічний і фізико-естетичний. Дали певну користь запроваджені консультації для учнів. Велике значення для естетичного розвитку молоді мало введення курсу “Естетичне виховання”. Розширювався перелік лабораторно-практичних завдань, вводилась виробнича практика. Програми передбачали навчання молоді на сучасному виробництві, оволодіння передовими методами праці [8].

Викладачі і майстри виробничого навчання багато уваги приділяли вивченню досвіду новаторів виробництва. Ця робота здійснювалася за певною системою: шляхом відбору та систематизації теоретичного і виробничого матеріалу за темою програми, організації зустрічей з передовиками та їх послідовниками, виставок, виготовлення наочних посібників моделей, демонстрації спеціальних кінофільмів про новини техніки, організації екскурсій на виробництво, проведення конференцій тощо.

Значна увага приділялася пошуку оптимальних шляхів поєднання навчання з виробництвом.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОМІЧНИКА МАШИНІСТА ЛОКОМОТИВІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ У ПТНЗ УКРАЇНИ (друга половина ХХ ст.)

Кожне ПТУ прикріплювалося до одного або кількох поблизу розташованих підприємств, вагоноремонтних станцій, транспортних та інших організацій і здійснювало свою роботу на їх навчально-виробничій базі. Підприємства були зобов'язані створювати належні умови для успішного здійснення навчального процесу та освоєння учнями нової техніки, технології, високопродуктивних засобів праці. Крім того, підприємства безоплатно мали виділяти ПТУ сучасне устаткування, давати замовлення, створювати необхідну кількість оплачуваних робочих місць для проходження виробничої практики.

Саме в цей період у діяльності ПТНЗ було відновлено принцип часткової самооплатності училищ шляхом виконання виробничих завдань і замовлень як у навчальних майстернях, так і на виробництві. У 1963 р., порівняно з 1968, випуск товарної продукції в них зріс у 3, а за замовленнями підприємств – у 3 – 4 рази [6, 189].

Велике значення для поліпшення підготовки кадрів мало підвищення загальноосвітнього рівня учнів. У 1960 р. вже 96,6 відсотка прийнятих в училища і 76,7 відсотка тих, хто вступив у школи ФЗН, мали освіту в обсязі 7-10 класів [6, 137 – 138].

Технічне переоснащення виробництва вимагало підвищення рівня кваліфікації робітників.

Республіканським навчально-методичним кабінетом (РНМК) проводилась масштабна робота, спрямована на підвищення якості навчального процесу у ПТУ.

У 1968 – 1969 рр. РНМК розробив навчальні плани з 16 спеціальностей, плани підвищення кваліфікації в ПТУ з 10 спеціальностей, здійснив тиражування навчальних планів і програм з 47 спеціальностей. Крім того, було організовано підготовку нових підручників і навчальних посібників для ПТУ.

У 1969 р. в історії радянської профтехосвіти розпочався новий етап. Його особливість полягала у здійсненні переходу професійно-технічних навчальних закладів на підготовку кваліфікованих робітників із загальною середньою освітою. Це завдання було визначено постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР “Про заходи по дальшому поліпшенню підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти” від 3 квітня 1969 р. Цим партійно-урядовим документом передбачалося поступове перетворення існуючих училищ, у яких термін навчання становив 1 – 3 роки, у навчальні заклади з 3 – 4-річним терміном підготовки робітників із середньою освітою із числа молоді, яка закінчила восьмирічну школу.

Це означало створення єдиного типу навчального закладу, уніфікацію змісту навчання та організацію навчально-виховного процесу.

Необхідність поєднання професійної підготовки з отриманням загальної середньої освіти було об'єктивною закономірністю соціально-економічного та культурного розвитку суспільства. Значне посилення ролі науково-технічного прогресу в усіх сферах життя, особливо у провідних галузях виробництва, вносило суттєві зміни у характер праці в залізничній галузі, а, відповідно, у професійно-кваліфікаційну структуру робітників.

Нова техніка й технологія у цей період витісняли некваліфіковану робочу силу з обмеженими можливостями і замінювали її автоматизованими процесами. Виробництву потрібен був тип нового робітника, освіченого і технічно грамотного.

В умовах широкого впровадження в народне господарство досягнень науки і техніки зростали вимоги до культурно-технічного рівня робітників, і здобуття загальної середньої освіти стало необхідною умовою для підготовки кваліфікованих робітників з найбільш складних професій.

Постали нагальні завдання структурної перебудови професійної освіти, реорганізації і перетворення ПТУ у середні професійно-технічні навчальні заклади. В Україні визначалися відповідні заходи, спрямовані на їх виконання [5, 292].

Особам, які закінчили середні ПТУ, видавався атестат про присвоєння розряду і одержання середньої освіти. На часі були такі завдання: поліпшити організацію прийому молоді на навчання в професійно-технічні училища, як правило, з *випускників* восьмирічної школи, а також вжити заходів щодо розвитку технічних училищ для підготовки висококваліфікованих робітників з числа осіб, які закінчили середню школу, розширити мережу вечірніх (змінних) ПТНЗ для підвищення кваліфікації робітників, зайнятих на виробництві.

Положення і вимоги партійно-урядових документів з питань розвитку профтехосвіти в цей період, як і в попередній, мали не лише позитивні, а й негативні наслідки. Вони були надто заполітизовані. На першому плані стояли завдання ідейно-політичного виховання учнів, а вже потім – їх якісна професійна підготовка.

Не можна не підкреслити також важливість визначення переліку професій, з яких мала здійснюватися підготовка в професійно-технічних училищах робітників із середньою освітою. Відповідно до цієї союзної партійно-урядової постанови учням ПТНЗ, що здійснювали підготовку кваліфікованих робітників із середньою

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОМІЧНИКА МАШИНІСТА ЛОКОМОТИВІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ У ПТНЗ УКРАЇНИ (друга половина ХХ ст.)

освітою, надавалася на час навчання відстрочка від призову на дійсну військову службу та рік після закінчення цих училищ для роботи за спеціальністю [5, 297].

Зазначимо, що таке рішення свідчило про прагнення здійснювати реальну державну політику в цій справі [9, 91].

Ідея розвитку середніх ПТУ була перспективною, і вони були визначені найбільш доцільною формою підготовки кваліфікованих робітників і одним із перспективних шляхів здобуття молоддю загальної середньої освіти [7].

Новому етапу привернення уваги органів державної влади та управління, міністерств і відомств до проблем підготовки кваліфікованих кадрів сприяла республіканська партійно-урядова постанова від 24 липня 1972 р. «Про подальше вдосконалення системи професійно-технічної освіти в Українській РСР», прийнята на виконання відповідного союзного документа від 23 червня 1972 р. В ній охарактеризовано реальний стан справ у діяльності середніх ПТУ, вказано на суттєві недоліки в організації навчально-виховного процесу, зокрема, на те, що в цих закладах не забезпечується необхідне співвідношення професійної і загальноосвітньої підготовки робітничих кадрів. Навчальні плани і програми, за якими навчалася молодь, недостатньо відображали науково-технічні досягнення та рівень сучасного виробництва, не завжди враховували зміни, що відбуваються у змісті праці робітників, зайнятих у сучасній залізничній галузі. Відчувалася відсутність єдності у навчанні та вихованні учнів [2].

На забезпечення підготовки кваліфікованих робітників із середньою освітою цього періоду спрямовувалися документи та інструктивно-методичні матеріали, що розроблялися Міністерством освіти УРСР, Державним комітетом Ради Міністрів УРСР з питань професійно-технічної освіти, науковими установами тощо.

Так, у 1970 р. було розроблено і затверджено Положення про середнє професійно-технічне училище, яке пізніше зазнало змін, ставало більш досконалим. Слід зазначити, що це був перший нормативний документ, що визначав статус середнього ПТУ, вимоги до організації в ньому навчально-виховного процесу; правила прийому і навчання учнів, їхні права й обов'язки. У цей період розроблені положення про виробниче навчання і виробничу практику, про внутрішню училищний контроль, про курси професійної майстерності учнів та інші документи.

Вимоги, обґрунтовані в цих нормативних

документах, певною мірою впливали на конкретизацію та впорядкування різних видів навчально-виховної та управлінської діяльності в середніх ПТУ. Та вони не були позбавлені авторитарного стилю й формалізму в оцінці праці інженерно-педагогічних колективів училищ. Проте їх поява в період становлення середніх ПТУ відіграла певну позитивну роль у цьому процесі [4].

Неабияке значення у встановленні та розвитку ПТНЗ нового типу відіграли й інші нормативні документи. Зокрема, навчальні плани, оновлені та доповнені, були введені в середніх ПТУ у 1973 – 1974 навчальному році, а в подальшому – нові навчальні програми.

Навчальні плани і програми, за якими у 70-х роках розпочали працювати середні ПТУ, спрямовувалися на розвиток мислення учнів, їх здібностей та інтересів, творчого пошуку. У цей період в Україні, як і в інших союзних республіках, серед науковців, методистів та викладачів дискутувалося питання щодо змісту освіти в навчальних закладах профтехосвіти. Посилилась увага до створення необхідних організаційно-педагогічних умов для чергування днів теоретичного і виробничого навчання.

Підготовка помічників машиністів паровозів, електровозів, тепловозів, дизель-поїздів, електропоїздів на базі середньої освіти з термінами навчання 1,5 і 2 роки проводилася за навчальними планами і програмами, затвердженими Державним комітетом Ради Міністрів СРСР з профтехосвіти у 1974 р. [11].

Навчальним планом було передбачено вивчення таких предметів: виробниче навчання, спеціальні предмети, загально технічні (електроматеріалознавство, технічне креслення, електротехніка з основами промислової електроніки), політична економія, питання радянського права, фізичне і естетичне виховання. Учні, котрі успішно здали випускні кваліфікаційні іспити, отримували 3-й розряд слюсаря і атестат помічника локомотивів.

На виробниче навчання відводилося 60 відсотків навантаження і програмою передбачалося три етапи освоєння професії: у навчальних майстернях, на підприємстві і поїздну практику.

У чому ж полягали причини суттєвих недоліків середніх ПТУ? Насамперед у недостатній кількості вільного часу, перевагою учнів, невмінні правильно побудувати режим дня. Порівнюючи час, затрачений на виконання домашніх завдань, дослідники зробили цікаві висновки: на вивчення загальноосвітніх предметів учні витрачали значно

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОМІЧНИКА МАШИНІСТА ЛОКОМОТИВІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ У ПТНЗ УКРАЇНИ (друга половина ХХ ст.)

більше часу (до 75 відсотків), ніж на вивчення спеціальних дисциплін (27 відсотків) [3].

У середині 70-х – на початку 80-х років навчально-матеріальна база багатьох училищ, особливо відомчих відставала від тодішніх вимог. Підготовка робітничих кадрів нерідко проводилася на застарілій техніці, бракувало необхідної кількості навчальних кабінетів, лабораторій, майстерень, полігонів, навчальних господарств.

Висновки. На початку 90-х років у профтехосвіті України завершилося організаційно-структурне оформлення середнього ПТУ як навчального закладу єдиного типу. У середньому ПТУ склалася система навчально-виховної роботи з учнями, було відпрацьовано зміст, форми і методи професійної і загальноосвітньої підготовки помічників машиністів локомотивів. Посилювалася увага державних і громадських організацій до проблем професійно-технічної освіти.

Поряд з тим, в організації діяльності середніх ПТУ мали місце надмірна політизація, авторитарний підхід до визначення основних напрямів діяльності інженерно-педагогічних працівників та учнів.

1. *Документи и материалы по перестройке школы.* – М., 1960. – С. 94.

2. *Збірник постанов і розпоряджень уряду УРСР.* – К., 1972. – №8. – С. 72.

3. *Ключков И.Д. Подготовка рабочих широкого профиля в средних профтехучилищах.* – М., 1979. – С. 192.

4. *Коханко О.М. Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих кадрів з середньою*

освітою в Україні (1969 – 1994 рр.) Дис. ...канд. пед наук. К., 1995. – С. 92.

5. *КПСС, Советское государство о подготовке молодой смены рабочего класса. 1940 – 1987 гг./ сост. Г.И. Терещенко, И.Ф. Курас, Н.Г. Нычкало и др. С. 272.*

6. *Лікарчук І.Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні (1888 – 1988 рр.). К., 1998. – С. 189.*

7. *Матеріали XXIV з'їзду Компартії України.* – К., – С. 17.

8. *Омельченко Б.Л. Современные требования к развитию технологического мышления у учащихся ПТУ.* – М., 1977. – С. 35.

9. *Профтехосвіта України: XX Енциклопедичне видання / За ред. Ничкало Н.Г. – К.: Видавництво "АртЕк", 2004. – 876 с.*

10. *Учебный план и программы для подготовки в профессионально-технических училищах машинистов тепловозов.* – Москва, Издательство "Высшая школа", 1960. – 45 с.

11. *Учебный план и программы для подготовки квалифицированных рабочих в технических училищах. Профессии: помощник машиниста паровоза, помощник машиниста электровоза, помощник машиниста тепловоза, помощник машиниста дизель-поезда, помощник машиниста электропоезда (Срок обучения – 1,5 года); помощник машиниста электровоза-паровоза, помощник машиниста тепловоза-паровоза, помощник машиниста тепловоза-электровоза (Срок обучения – 2 года).* – Издательство "Высшая школа", Москва, 1974. – 225 с.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2012

“Більше, ніж щось інше, пильнуй своє серце, бо з нього б'ють життя джерела”.

Біблія

Книга приповідок 4, 23

“Нашим щастям було б упасти в обійми Божої волі так, як кидатися з довірою в обійми матері мала дитина”.

Жак Філіп

французький астроном математик

“Шукай миру”

